

Jacek Wojsław

Instytut Filozofii, Socjologii i Dziennikarstwa, Uniwersytet Gdański

Słowa kluczowe: Wydział Prasy i Wydawnictw KC PZPR, RSW „Prasa”, szkolnictwo dziennikarskie, „nastawianie” tematyczne, prasa polska w latach kulminacji stalinizmu (1949–1954)

Key words: press and publication department of the central committee of the Polish communist party, RSW “Prasa”, journalistic education, thematic orientation, Polish press in the culminating years of Stalinism (1949–1954)

KIEROWNICTWO PARTYJNE WOBEC PRASY W POLSCE W LATACH KULMINACJI STALINIZMU (1949–1953): POLITYKA PERSONALNA, DECYZJE ORGANIZACYJNE I „NASTAWIANIE” TEMATYCZNE

Przedstawiony temat jest próbą spojrzenia, przez pryzmat ocen i decyzji centralnego aparatu partyjnego, na funkcjonowanie prasy w czasach nasilonego stalinizmu w Polsce. Wybrany okres można również próbować nakreślić poprzez wydarzenia związane z funkcjonowaniem Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR) w organizujących nie tylko przecież życie partii – okresach zjazdowych, w tym przypadku pomiędzy kongresem zjednoczeniowym z połowy grudnia 1948 r.¹ a II zjazdem PZPR w marcu 1954 r. W tym kontekście nasuwa się pytanie: czy wydarzenia związane z regulacją rynku prasowego w powojennej Polsce można łączyć z cyklem odbywania zjazdów partyjnych? Wydaje się, nawet bez przeprowadzenia pogłębionych na ten temat analiz, że takowe związki można odnaleźć, chociażby w sposobie prowadzenia polityki propagandowej i występujących zmianach instytucjonalno-personalnych w aparacie kontroli mass mediów.

W poniższych refleksjach znajdziemy przykłady wprowadzanych zmian do systemu działania ówczesnych środków masowego przekazu i szerzej polityki propagandowej, które starały się zaspokoić polskich i sowieckich nadzorców stali-

¹ Interesujące rozważania, także w aspekcie szeroko rozumianej sfery walki ideologicznej prowadzonej przez komunistów w Polsce na progu zjazdu założycielskiego PZPR z grudnia 1948 r., można znaleźć w pracy: *Zwrot polityczny '48. Między polską drogą a projektem uniwersalnym*, red. naukowa M. Jabłonowski, W. Jakubowski, T. Krawczak, Warszawa 2013.

nowskiego modelu politycznego. Nie trzeba chyba szczegółowo uzasadniać roli, jaką przypisywano poczynaniom ze sfery ideologicznej na całokształt oddziaływania prasy na masowego odbiorcę w państwie totalitarnym², jakim stawała się Polska na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych XX w.

W dalszej kolejności zostaną zaprezentowane wybrane, mające swoje odbicie w zachowanych, a nie zawsze dotąd rozpoznanych dokumentach KC PZPR poglądy na funkcjonowanie systemu prasowego, odnoszące się do zaleceń kierowanych zarówno do poszczególnych redakcji, jak i do samego koncernu wydawniczego RSW „Prasa”.

Parę słów trzeba poświęcić kwestiom tzw. nastawiania tematycznego prasy przez działaczy partyjnych centralnego szczebla, co przypominało podobne działania mające miejsce w III Rzeszy czy Rosji sowieckiej. Nie mniej ważną sprawą było prowadzenie polityki personalnej przez władze komunistyczne w Polsce, jak też próba budowy takiego modelu kształcenia dziennikarzy, by finalnym tego owocem był pracownik mass mediów posłuszny komunistycznym nadzorcom.

Nie dokonując szczegółowego przeglądu dotychczasowej literatury przedmiotu³, można pokusić się o sformułowanie opinii, że mimo istnienia wycinkowych prac na temat funkcjonowania systemu prasowego w Polsce czasów stalinizmu (1945–1956), do tej pory nie powstała pozycja, która w sposób dogłębny⁴ i bez ideologicznych obciążeń przedstawiałaby różne aspekty istnienia służącego budowie opinii publicznej segmentu, tak ważnego dla sprawowania władzy w systemie niedemokratycznym⁵. Można mieć tylko nadzieję, że w przyszłości ktoś z polskich prasoznawców zmierzy się z tym ambitnym wyzwaniem.

W interesującym nas okresie bieżącymi sprawami dotyczącymi funkcjonowania środków masowego przekazu⁶ zajmował się powstały w grudniu 1948 r. Wydział

² Zob. rozważania na temat roli szerzenia ideologii w państwach o ustroju totalitarnym: D. Grinberg, *Wstęp do wydania polskiego*, w: H. Arendt, *Korzenie totalitaryzmu*, Warszawa 2014, s. 22–23.

³ Omówienie, choć niepełne, polskiej literatury przedmiotu dotyczącej funkcjonowania środków masowego przekazu w Polsce Ludowej można znaleźć w pracy: J. Wojsław, *Obraz teraźniejszości w propagandzie komunistycznej Polski lat 1949–1954. Zarys problematyki*, Gdańsk 2009, s. 15–38.

⁴ W pewnym zakresie funkcjonowanie systemu prasowego w Polsce lat stalinizmu opisał: A. Kozieł, *Studium o polityce prasowej PZPR w latach 1948–1957*, Warszawa 1991.

⁵ Zob.: pojedyncze prace w sposób bezpośredni czy też pośredni nawiązujące do tematu funkcjonowania rynku prasy w latach 1945–1956, m.in. w: archiwalnych numerach „Zeszytów Prasoznawczych”, „Kwartalniku Historii Prasy Polskiej” i jego krakowskich następcach, „Materiałach Pomocniczych do Najnowszej Historii Dziennikarstwa”, „Roczniku Bibliologiczno-Prasoznawczym” i jego kieleckich poprzednikach, „Studiach Medioznawczych”.

⁶ Obok Wydziału Prasy funkcjonował w centralnych strukturach PZPR w okresie stalinizmu Wydział Propagandy Masowej, przekształcony w marcu 1953 r. w Wydział Propagandy i Agitacji (istniał do sierpnia 1956 r.), któremu przewodniczył do stycznia 1954 r. Artur Starewicz (w aparacie partyjnym w okresie rządów Władysława Gomułki odpowiedzialny za nadzór nad rynkiem prasy), zob.: B. Dymek, *Pracownicy etatowi PZPR 1948–1954*, „Z pola walki” 1983, nr 3–4, s. 100–101; *Informator o strukturze i obsadzie personalnej centralnego aparatu PZPR 1948–1990*, oprac. W. Janowski, A. Kochański, red. K. Persak, Warszawa 2000, s. 17–26, 96, 129–131.

Prasy i Wydawnictw KC PZPR⁷. Od grudnia 1948 r. do stycznia 1954 r., czyli przez cały czas obecności w strukturach centralnego aparatu partii przewodniczył mu Stefan Staszewski⁸. Dla usprawnienia kontrolnych funkcji partyjnej komórki nadzorczej powołano w październiku 1951 r. Sektor Prasy⁹ (co w jakimś stopniu mogło współgrać z zakończonym w tym samym roku procesem komasacji w rękach PZPR instytucji prasowo-wydawniczych). Nie ulega wątpliwości, że właśnie tutaj na bieżąco prowadzono polityczną kontrolę i programowano działania do wykonania na szczeblu poszczególnych redakcji i wydawnictw, jak również sterowano Głównym Urzędem Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk (GUKPPiW), Państwowym Przedsiębiorstwem Kolportażu „Ruch” (PPK „Ruch”) oraz istniejącymi ówczesnie agencjami prasowymi, w tym Polską Agencją Prasową (PAP)¹⁰ i Centralną Agencją Fotograficzną (CAF)¹¹.

Kierowany przez S. Staszewskiego wydział oraz pozostałe jednostki tzw. frontu ideologicznego w pierwszych latach po wojnie podlegały jednemu z najbardziej wpływowych funkcjonariuszy partyjnych tego okresu, Jakubowi Bermanowi¹². Z kolei w pierwszej połowie lat pięćdziesiątych osobą sprawującą bieżącą kontrolę i zarazem koordynującą działania propagandowe był Edward Ochab¹³. Warto pod-

⁷ W styczniu 1954 r. Wydział Prasy i Wydawnictw został rozwiązany jako samodzielna jednostka w strukturach organizacyjnych centrum partyjnego; jego zadania zaczął pełnić Wydział Propagandy i Agitacji, by ponownie od jesieni 1955 r. stać się oddzielnym wydziałem (w tej formule organizacyjnej jako Wydział Prasy, Radia i Wydawnictw przetrwał do sierpnia 1956 r.).

⁸ Stefan Staszewski (1906–1989): działacz komunistyczny, od 1921 r. w KZMP, szef kolportażu, członek sekretariatu KC, następnie w KPP, od 1934 r. w ZSRR, w 1936 r. usunięty z KPP, rok później aresztowany przez NKWD, do 1945 r. w obozie pracy na Kołymie, po zwolnieniu i powrocie do Polski w 1945 r. sekretarz propagandy KW PPR w Katowicach, redaktor tamtejszej „Trybuny Robotniczej”, następnie kierownik i zastępca Wydziału Prasy i Wydawnictw KC PPR (do grudnia 1948 r.), grudzień 1948 – styczeń 1954 kierownik Wydziału Prasy i Wydawnictw KC PZPR, 1954–1955 wiceminister rolnictwa, 1955–1957 I sekretarz KW PZPR w Warszawie, w latach 1957–1958 redaktor naczelny Polskiej Agencji Prasowej, następnie odsunięty od sprawowania funkcji w centralnym aparacie partyjnym, w 1968 r. usunięty z PZPR, oskarżony przez partyjne środki przekazu o sprzyjanie i inspirowanie antypartyjnej akcji marcowej, tzw. komandosów, zob.: *Informator o strukturze i obsadzie*, s. 109, 129; T. Torńska, *Oni*, Warszawa 2004, s. 147–211.

⁹ W dokumentach KC PZPR zapisano w zakresie pracy Sektora Prasy obowiązek „kierownictwa politycznego prasą oraz instytucjami bezpośrednio obsługującymi prasę i z nią związanymi”, zob.: *Sprawozdanie z pracy Sektora Prasy Wydziału Prasy i Wydawnictw KC PZPR za okres 15 X 1951 – I III 1952 r. przygotowane w marcu 1952 r. dla KC PZPR*, Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej: KC PZPR), 237/XIX-10, k. 1–22.

¹⁰ Więcej na temat funkcjonowania PAP i pozostałych agencji prasowych w czasach polskiego stalinizmu zob.: R. Piasecka-Strzelec, *Polskie Agencje Prasowe w latach 1944–1972. Upowszechnianie i reglamentacja informacji, działalność propagandowa*, Kielce 2012, s. 83–152.

¹¹ Zob.: *Sprawozdanie z pracy Sektora Prasy*, k. 1.

¹² Zob.: *Informator o strukturze i obsadzie*, s. 59.

¹³ Decyzją Biura Politycznego, potwierdzoną 26 marca 1950 r. przez Sekretariat Biura Organizacyjnego KC PZPR powierzono mu, jako sekretarzowi i zastępcy członka Biura Politycznego, koordynację pracy kilku wydziałów KC, w tym prasowego i propagandy, zob.: *Dokumenty do dziejów PRL. Centrum władzy. Protokoły posiedzeń kierownictwa PZPR. Wybór z lat 1949–1970*, oprac. A. Dudek,

kreślić, że pozycja polityczna Ochaba w pierwszej połowie lat pięćdziesiątych wyraźnie wzrosła, osiągając swą kulminację w 1956 r.¹⁴

W maju 1950 r. został wydany dokument sygnowany przez KC PZPR, w którym zapisano – zgodnie z zasadą nomenklaturowego sposobu obsadzania wiodących stanowisk w państwie – m.in. klucz decyzyjny towarzyszący wyborowi osób odpowiedzialnych za poszczególne redakcje¹⁵. I tak na barki Komitetu Centralnego PZPR nakładał on obowiązek zatwierdzania redaktorów naczelnych, ich zastępców i sekretarzy redakcji „Trybuny Ludu”, „Nowych Dróg”, jak również wszystkich pozostałych centralnych organów partyjnych oraz pism wydawanych ówczesnie przez „Czytelnika”¹⁶. Podobną akceptację musieli mieć redaktorzy naczelni wojewódzkich organów partyjnych. Z kolei komitetom wojewódzkim PZPR pozostawiono decyzję w sprawie zastępców redaktorów naczelnych tego ostatniego typu gazet oraz kwestie wyboru naczelnych redaktorów i ich zastępców w wydawanych w terenie periodycznych wydawnictwach „Czytelnika”¹⁷.

Formalnie propozycje nominacyjne przechodziły wskazaną powyżej drogą, ale w odniesieniu do najważniejszych politycznie i propagandowo tytułów zawsze głos decydujący należał do wąskiej grupy działaczy partyjnych skupionych w Sekretariacie i Biurze Politycznym KC PZPR, a w szczególnie ważnych przypadkach interweniować mogli również towarzysze radzieccy.

Do roku 1948 istniał jeszcze rynek prasowy z pewnymi znamionami wolności. Rok 1949 stanowił i w tej sferze cezurę. W Polsce, podobnie jak w pozostałych krajach bloku sowieckiego, koniec lat czterdziestych oznaczał przyspieszoną stalinizację, czyli m.in. też zdławienie możliwości funkcjonowania choć w części niezależnych od PZPR mass mediów. Ważnym elementem tego procesu, ułatwiającym kontrolę rynku prasowego, było postępowanie zmierzające do znacznego ograniczenia w krótkim okresie liczby wychodzących w Polsce gazet. W roku 1948 ukazywało się jeszcze około 880 tytułów. Pięć lat później (1953) już tylko 576. Kulminacja procesu przebudowy systemu prasowego przypadła na 1950 r. Liczba wychodzących w tym czasie dzienników spadła o 1/3 w porównaniu z rokiem poprzednim (1949). Łączny nakład w latach 1949–1950 wzrósł natomiast z ponad 4 do ponad 6 mln egzemplarzy¹⁸.

A. Kochański, K. Persak, Warszawa 2000, s. 42; T. Torańska, *Oni*, s. 53–104; *Informator o strukturze i obsadzie*, s. 12.

¹⁴ Por.: A. Korzon, *Próba syntezy najnowszej historii Polski. Uwagi o książce Andrzeja Paczkowskiego „Pół wieku dziejów Polski 1939–1989”*, „Dzieje Najnowsze” 1998, nr 1, s. 131, zob.: *Informator o strukturze i obsadzie*, s. 63–64.

¹⁵ *Komitet Centralny PZPR. Nomenklatura kadr. Wylącznie do użytku aparatu partyjnego KC i KW*, Warszawa – maj 1950, AAN, KC PZPR, XX-184, s. 1–12 (dokument nie posiada oddzielnej paginacji archiwalnej).

¹⁶ *Ibidem*, s. 5–6.

¹⁷ *Ibidem*, s. 9.

¹⁸ Zob. na ten temat: J. Drygalski, J. Kwaśniewski, *(Nie)Realny socjalizm*, Warszawa 1992, s. 225–229; R. Habielski, *Polityczna historia mediów w Polsce w XX wieku*, Warszawa 2009, s. 213–220; A. Słomkowska, *Prasa w PRL. Szkice historyczne*, Warszawa 1980, s. 73; W. Pisarek, *Prasa – nasz*

Z kolei na poziomie organizacji i nadzoru procesu wydawniczego nastąpiła konsolidacja owych działań wokół powstałej w maju 1947 r. Robotniczej Spółdzielni Wydawniczej „Prasa”¹⁹, która w roku następnym przejęła pionierstwa wydawnictw prasowych spółdzielni wydawniczych „Książka” i „Wiedza”²⁰, a następnie – w 1951 r. – wchłonęła Instytut Prasy „Czytelnika” i przypisane do niego, co ważne ze względu na zakres partyjnej polityki propagandowej, popularne już wtedy i masowo wydawane w Polsce tytuły prasowe²¹.

Nie wdając się w szczegóły organizacyjne funkcjonowania RSW w interesującym nas okresie, warto może zaznaczyć, że jej spółdzielczy charakter w praktyce nie był realizowany. W 1954 r. prezydium rządu wydało RSW uprawnienia centralnego urzędu, uchylając tym samym, i tak fikcyjne, podporządkowanie Centralnemu Zarządowi Spółdzielczemu²².

Schemat organizacyjny RSW „Prasa” z 1948 r. zakładał istnienie Walnego Zgromadzenia (Zebrania), Rady Nadzorczej i Zarządu Głównego jako jej statutowych organów. W praktyce jedynym organem RSW, działającym i na bieżąco administrującym spółdzielnią w okresie polskiego stalinizmu, był Zarząd RSW „Prasa”²³, choć jeszcze w końcu lat czterdziestych śladową aktywność wykazywała Rada Nadzorcza²⁴.

chleb powszedni, Wrocław 1978, s. 115–117; *idem*, *Ze studiów nad rozwojem prasy, w 30-lecie PRL*, „Kultura i Społeczeństwo” 1975, nr 1, s. 198, 209; J. Wojsław, *Obraz teraźniejszości*, s. 52–95. Trzeba jednak zaznaczyć, że w dostępnej literaturze przedmiotu, jak i w źródłach archiwalnych sygnowanych przez KC PZPR istnieją pewne rozbieżności ilościowe, zwłaszcza co do poziomu podawanych nakładów, choć nie są to różnice znaczące.

¹⁹ KC PPR podjął 25 kwietnia uchwałę w sprawie powołania do życia RSW „Prasa”, która skupić miała w jedną organizacyjną całość poszczególne wydawnictwa prasowe i drukarnie, prowadzone przez wojewódzkie komitety partyjne. W badaniach prasoznawczych po 1989 r. niewiele miejsca poświęcono historii funkcjonowania RSW „Prasa” (od roku 1973 RSW „Prasa-Książka-Ruch”), pewne wskazówki na ten temat można znaleźć m.in. W T. Mielczarek, *Monopol, pluralizm, koncentracja. Środki komunikowania masowego w Polsce w latach 1989–2006*, Warszawa 2007, s. 80–89; E. Ciborska, *Pięcioletnie transformacji prasy postpezetperowskiej (1989–1994)*, „Materiały Pomocnicze do Najnowszej Historii Dziennikarstwa”, Warszawa 1995, t. 25, s. 191–207.

²⁰ 20 listopada 1948 r. Rada Ministrów powzięła uchwałę w sprawie połączenia Robotniczej Spółdzielni Wydawniczej „Prasa”, Spółdzielni Wydawniczej „Książka” i Spółdzielni Wydawniczej „Wiedza”.

²¹ Wśród tytułów przejętych od „Czytelnika” było 17 gazet i czasopism, które przetrwały do końca trwania PRL, mocno wpisując się w przestrzeń prasową Polski powojennej; kolejnych 12 tytułów, np. „Nowa Kultura” i „Po Prostu” wydawanych było przez pewien czas, reszta została przejęta przez inne wydawnictwa. Ich znaczenie czytelnicze było niezbyt duże. Pełna lista tytułów prasowych znajduje się w: *Raport z likwidacji Robotniczej Spółdzielni Wydawniczej „Prasa-Książka-Ruch”*, red. K. Czaubański i in., Warszawa 2001, s. 131–132.

²² J. Drygalski, J. Kwaśniewski, *(Nie)Realny socjalizm*, s. 229.

²³ Zob.: M. Zawadka, *Z historii niektórych powojennych wydawnictw prasowych*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1962, nr 1–2, s. 66; *idem*, *XV lat RSW „Prasa”*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1962, nr 3, s. 4–10, 83–90, dodane do artykułu schematy organizacyjne RSW „Prasa” z lat 1948–1962; J. Drygalski, J. Kwaśniewski, *(Nie)Realny socjalizm*, s. 229.

²⁴ Pierwszym przewodniczącym Rady Nadzorczej RSW był Stefan Jędrychowski, a od roku 1948 Henryk Jabłoński. Zob. informacje na ten temat: *Protokół z posiedzenia Rady Nadzorczej RSW „Prasa” z 3 lutego 1949 r.*, AAN, KC PZPR, 237/XIX-22, k. 26.

Zgodnie z tradycją funkcjonowania RSW, kierunkowe decyzje wobec wydawnictwa podejmowało ściśle kierownictwo partyjne, którego eksponentem był pod koniec lat czterdziestych Jakub Berman, a w pierwszej połowie lat pięćdziesiątych Edward Ochab. Pierwszy z nich na początku 1949 r. nawoływał kierownictwo spółdzielni oraz cały aparat propagandowy partii do zwrócenia uwagi na pracę nad „pociągnięciem za sobą mas partyjnych, a zwłaszcza chłopów”, w czym pomóc miało zarówno przejście z prenumeraty zbiorowej na indywidualną (przy jednoczesnym złagodzeniu nacisków na obowiązek prenumeraty zorganizowanej w zakładach pracy), jak i rozwinięcie rozbudowy ruchu korespondentów chłopskich i robotniczych, czego przykładem miała być sytuacja panująca w ZSRR²⁵. Napominał on dalej przedstawicieli polskiego rynku prasy i samych funkcjonariuszy partyjnych, by bardziej doceniali rolę gazet jako „instrumentu wychowywania członków partii”²⁶.

Współzałożycielem RSW „Prasa” i pierwszym prezesem zarządu był Leon Bielski, który decyzją władz centralnych partii z końcem czerwca 1949 r. został przesunięty do prac w rządzie Józefa Cyrankiewicza. Jego następcą mianowano Adolfa Starca. Obaj latem 1949 r. wystąpili w pismach skierowanych do KC PZPR z propozycją likwidacji istnienia wydawnictwa jako spółdzielni i przeistoczenia jej w instytucję *stricte* partyjną, co miało uprościć wykonywanie przez nią zadań zleczanych przez kierownictwo PZPR²⁷. Do zmian tych dojdzie jednak dopiero w 1954 r.

Pierwszy prezes RSW pisał wręcz o potrzebie: „...zlikwidowania fikcji, że RSW »Prasa« jest spółdzielnią, gdyż oprócz kłopotów różnego rodzaju z tym związanych, daje to jeszcze straty w postaci podwyższonej taryfy Ubezpieczalni Społecznych, kosztującej »Prasę« około 130 milionów rocznie”²⁸. Co ciekawe, Leon Bielski, jako ustępujący prezes spółdzielni, pozwolił sobie na wyrażenie wątpliwości co do celowości gwałtownego wzrostu nakładów prasy partyjnej, gdyż jak napisał:

Zasięg politycznego i organizacyjnego oddziaływania Partii, a także kolportażu rośnie znacznie szybciej aniżeli poziom redakcyjny naszych wydawnictw i dlatego też istnieje moim zdaniem zjawisko rosnących nożyc między nakładem poszczególnych wydawnictw, a ich poziomem redakcyjnym [...]. Grozi to w przyszłości poważnym niebezpieczeństwem raptownego spadku niektórych nakładów, jeżeli w porę nie będą podjęte odpowiednie środki celem podniesienia poziomu politycznego, redakcyjnego i technicznego tych pism²⁹.

Do końca 1948 r. wyniki osiągnięte przez RSW mogły nastrajać optymistycznie decydentów nowo powstałej PZPR. Nakłady tytułów prasowych miały wzrosnąć, w przypadku dzienników – trzykrotnie, a w odniesieniu do czasopism – pięciokrot-

²⁵ *Protokół z posiedzenia Rady Nadzorczej RSW „Prasa”*, k. 30.

²⁶ *Ibidem*, k. 31.

²⁷ Zob.: *Uzasadnienie projektowanej zmiany Statutu RSW „Prasa” z 18 lipca 1949 r. przygotowane pod kierunkiem Prezesa RSW „Prasa” A. Starca*, AAN, KC PZPR, 237/XIX-22, k. 60; *Pismo L. Bielskiego – Prezesa RSW „Prasa” – do KC PZPR z 2 czerwca 1949 r.*, AAN, KC PZPR, 237/XIX-22, k. 93.

²⁸ *Pismo L. Bielskiego*, k. 93.

²⁹ *Ibidem*.

nie (w stosunku do wiosny roku 1947)³⁰. Od roku 1951 do połowy lat pięćdziesiątych procentowy udział w całym nakładzie prasy krajowej tytułów wydawanych przez RSW utrzymywał się na poziomie 75–77%³¹. Z kolei przeciętne jednorazowe nakłady w latach 1951–1955 zamykały się liczbą około 10,8–12,3 mln egzemplarzy³², generalnie tym samym nie wychodząc naprzeciw formułowanym uwagom pierwszego prezesa RSW.

Z ilościowym rozwojem potencjału prasy wydawanej przez RSW związany był poziom zużycia papieru przez spółdzielnię, który jeszcze przed przejściem pism „Czytelnika”, w roku 1948 wyniósł 30 tys. ton papieru, a w planach na rok 1949 został określony na granicy 43 tys. ton, co stanowić miało około 80% całej konsumpcji krajowej tego surowca³³. W latach 1950–1955 zużycie papieru wahało się w przedziale od 43 do ponad 63 tys. ton, co stanowiło w skali roku zdecydowaną większość całkowitego zapotrzebowania na papier w Polsce³⁴. Proces ten związany był z dynamicznym wzrostem liczby wydawanych tytułów i zwiększającymi się nakładami prasy – tylko do 1950 r. RSW stało się wydawcą 18 dzienników i 22 czasopism o łącznym jednorazowym nakładzie zbliżonym do 4,7 mln egzemplarzy³⁵.

Jeszcze innym parametrem, mówiącym o sile poszczególnych wydawnictw na progu lat pięćdziesiątych, była przewidywana na rok 1949 subwencja na pokrycie deficytów wydawnictw prasowych ze skarbu państwa. Według dokumentów KC PZPR, z łącznej sumy 1 mld 704 mln zł spodziewanych subwencji, RSW miało przypaść około 62% tej kwoty, „Czytelnikowi” około 31%, niszowemu, ale jeszcze istniejącemu Wydawnictwu Ludowemu³⁶ około 3,2% i „Prasie Demokratycznej – Nowa Epoka”³⁷ około 1,7%³⁸. Pozostałe, niecałe 2% subwencji przeznaczono m.in. na działalność prasy PSL i Spółdzielni „Zryw”³⁹.

Równie ważna była też kwestia zapewnienia sprawnego kolportażu wydawanych przez RSW gazet i czasopism. W 1948 r. liczba tzw. rozdzielnii pism zwiększyła się

³⁰ *Protokół z posiedzenia Rady Nadzorczej RSW „Prasa”*, k. 26; tam też zapisano informację, że tylko w 1948 r. zanotowano skok liczby wychodzących dzienników i czasopism z 800 tys. do 1,3 mln egzemplarzy.

³¹ M. Zawadka, *Z historii niektórych*, s. 22.

³² *Ibidem*.

³³ *Protokół z posiedzenia Rady Nadzorczej RSW „Prasa”*, k. 26.

³⁴ M. Zawadka, *Z historii niektórych*, s. 31.

³⁵ *Ibidem*, s. 25. Zob. też dane podane w *Protokole z posiedzenia Rady Nadzorczej RSW „Prasa” z 3 lutego 1949 r.* dla lat 1948–1949.

³⁶ „Wydawnictwo Ludowe” w listopadzie 1949 r. stało się częścią powstałej wtedy „Ludowej Spółdzielni Wydawniczej”, przypisanej do powołanego w tym samym okresie satelickiego wobec PZPR Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego.

³⁷ W roku 1948 przemianowano „Spółdzielnię Wydawniczą Stronnictwa Demokratycznego – Nowa Epoka” na „Prasa Demokratyczna – Nowa Epoka”, która związana była ze Stronnictwem Demokratycznym, drugą obok ZSL partią satelicką PZPR.

³⁸ *Notatka w sprawie pokrywania deficytów budżetowych ze Skarbu Państwa przygotowana na potrzeby KC PZPR jesienią 1949 r.*, AAN, KC PZPR, 273/XIX-9, k. 6–8.

³⁹ *Ibidem*. „Spółdzielnia Zryw” w 1950 r. została wchłonięta przez „Prasę Demokratyczną – Nowa Epoka”.

z 80 do 177 i dalej miała rosnać⁴⁰. W kolejnych latach problem jednak przybierał na sile. Zgodnie z pojawiającymi się od co najmniej 1948 r. głosami dotyczącymi stworzenia jednego przedsiębiorstwa zajmującego się kolportażem prasy w Polsce, co miało m.in. przyczynić się do radykalnego zmniejszenia kosztów rozprowadzania prasy⁴¹, decyzją rządu z 1 stycznia 1950 r. zostało powołane do życia Państwowe Przedsiębiorstwo Kolportażowe „Ruch” (PPK „Ruch”). RSW „Prasa” przekazała „Ruchowi” swój pion kolportażu, co stało się powodem napięć pomiędzy obu przedsiębiorstwami.

Z ostatnich dni grudnia 1948 r. pochodzi, dużo mówiąca o celach stawianych prasie partyjnej przez liderów komunistycznych, wypowiedź ówczesnego zastępcy Wydziału Organizacyjnego KC PZPR Antoniego Alstera, który na jednej z pierwszych centralnych narad dla dziennikarzy zorganizowanych przez Wydział Prasy mówił:

Charakter naszej prasy partyjnej bardzo się zmienił. W jakim duchu? Prasa nasza jest obecnie nie tylko informatorem codziennym kronikarzem wydarzeń wielkich i małych i nie tylko agitatorom i propagandystą – bardzo silnie występuje w tej chwili na jaw rolę prasy partyjnej jako organizatora życia: zarówno partyjni jak bezpartyjni szukają w niej wyjaśnienia w różnych sprawach i liczą niezawodnie, że wyjaśnienia te otrzymają⁴².

Stąd też w interesującym nas okresie przełomu lat czterdziestych i pięćdziesiątych dominuje w polityce propagandowej władz przekonanie o potrzebie „walki o ilościowy wzrost nakładów prasy”⁴³.

W przygotowanych przez kierownictwo RSW analizach z początku lat pięćdziesiątych (na potrzeby KC PZPR) tłumaczy się to „koniecznością nasycenia prasą całego obszaru kraju, aby wszędzie i zawsze zapewnić możliwość nabycia gazety”⁴⁴, jak też potrzebą zaspokojenia – co ciekawe, określanych przez dokument jako „element na ogół obcy”⁴⁵ klasowo – właścicieli kiosków, którzy w zwiększonych nadziałach prasy widzieli większe szanse na zysk (co wydaje się tłumaczeniem mocno pokrętnym).

Ustawione stosunkowo wysoko normy zwrotów prasy budziły niepokój kierownictwa RSW i Wydziału Prasy KC PZPR i powodowały stawianie pytań o zasadność dalszego ich utrzymywania na tak wysokim poziomie⁴⁶. Z początkiem 1952 r. zaproponowano nowe standardy dopuszczalnych zwrotów, tłumacząc ich wysokość potrzebą „intensywnej walki o czytelnika”. Tak więc dla „Trybuny Ludu” wskaźnik ten miał wynosić 50% nakładu, odpowiednio dla centralnych i wojewódzkich pism

⁴⁰ Protokół z posiedzenia Rady Nadzorczej RSW „Prasa”, k. 28.

⁴¹ *Ibidem*, k. 26; Pismo L. Bielskiego, k. 91.

⁴² Stenogram referatu tow. Alstera na naradzie prasowej w dniu 29 grudnia 1948 r., AAN, KC PZPR, 273/XIX-1, k. 24.

⁴³ Sprawozdanie RSW „Prasa” z aktywności wydawniczej w 1951 r. z 27 lutego 1952 r., AAN, KC PZPR, 237/XIX-22, k. 112.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ W roku 1952 i w latach poprzednich wynosiły one, w zależności od rodzaju prasy, od 21,6 do nawet 42,1% nakładu, zob.: *ibidem*.

partyjnych, czyli tzw. prasowskich 40% i 30%, by w przypadku tytułów czytelnikowskich, odpowiednio o charakterze ogólnopolskim i regionalnym, ustalić dopuszczalne zwroty na poziomie 20% i 15%⁴⁷.

Kierownictwo RSW widziało szansę na większe urynkowanie swojej działalności, tu konkretnie zwrotów niezakupionej prasy, w zastosowaniu m.in. elastycznej polityki rozprowadzania gazet, która miała być oparta na „głębokiej analizie warunków terenowych, składu socjalnego ludności i polityki nadziałów”⁴⁸.

Władze RSW, widząc skalę problemu i zarazem dostrzegając niewystarczające ich zdaniem starania w tym względzie PPK „Ruch”, wskazywały na konieczność wpłynięcia przez centralę partyjną na kierownictwo „Ruchu”, by stało się bardziej podatne na propozycje wpływające ze strony największego wydawcy prasy (93% nakładów wszystkich wydawnictw kolportowanych przez PPK „Ruch” obejmowało RSW „Prasa”)⁴⁹. Z konkretnych rozwiązań, do realizacji na najbliższy okres przyjęto „wyeliminowanie administracyjnego nacisku na prenumeratę zakładową”, w miejsce której miano, za sprawą upowszechnienia czytelnictwa, rozprowadzać większość prasy sposobem indywidualnym⁵⁰ (co też nastąpiło, ale dopiero w drugiej połowie lat pięćdziesiątych)⁵¹.

Były to jednak, jak się wydaje, postulaty w dużym stopniu o charakterze życzeniowym, gdyż i tak w podejmowaniu kluczowych decyzji górę brały względy natury ogólnopolitycznej, w tym jak najszybsze przeprowadzenie procesu pokrycia całego kraju siecią gazet i czasopism zuniformizowanych ideologicznie. Dodatkowym dopingiem dla różnego typu działaczy partyjnych i dziennikarskich była przy tej okazji pokusa pochwalenia się przed przełożonymi rosnącymi wskaźnikami nakładów pism.

Interesującą inicjatywą, powstającą pod patronatem „Trybuny Ludu” i tym samym RSW oraz mającą wsparcie władz PZPR, było podjęcie decyzji o organizacji, po raz pierwszy w maju 1949 r., przy okazji trwania, jak napisano, „biegu kolarskiego Warszawa–Praga” – „Dni Prasy Partyjnej”⁵². Oba wydarzenia weszły na stałe do kalendarza komunistycznych imprez. Szczególnie dużym społecznym odzewem przez cały okres trwania PRL cieszył się wspomniany „bieg”, który pod nazwą „Wyścigu Pokoju” corocznie (począwszy od 1948 r.) przyciągał zainteresowanie milionów Polaków, przy okazji promując jego głównych patronów medialnych⁵³, czyli centralne organy partii komunistycznych Polski, Czechosłowacji i NRD⁵⁴.

⁴⁷ *Sprawozdanie RSW „Prasa” z aktywności wydawniczej w 1951 r.*, k. 113.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*, k. 114.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ Zob.: M. Zawadka, *XV lat RSW „Prasa”*, s. 25.

⁵² *Protokół z posiedzenia Rady Nadzorczej RSW „Prasa”*, k. 28.

⁵³ Chodzi tutaj o centralne dzienniki komunistyczne Polski, Czechosłowacji i NRD: „Trybuna Ludu”, „Rude Prawo” i od roku 1952 „Neues Deutschland”.

⁵⁴ Zob. więcej na ten temat: J. Wojsław, *Dokumenty Wydziału Propagandy i Agitacji KC PZPR dotyczące problematyki sportowej jako źródło poznania rzeczywistości społecznej Polski lat 1949–1954*, „Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały” 1999, t. 4, s. 339–352.

Pewne światło na sposób dobierania argumentacji mającej tłumaczyć powody podporządkowywania przez RSW innych wydawnictw prasowych znajdziemy w niektórych dokumentach KC PZPR. I tak np. w przypadku części prasowej spółdzielni „Wiedza” mówiono, że oprócz oczywistego powodu wchłonięcia tej struktury, jakim było „zjednoczenie Partii Robotniczych” w połowie grudnia 1948 r., miało się to przyczynić do ilościowego zwiększenia kadr dziennikarskich oraz powiększenia bazy technologicznej⁵⁵. Ważniejszą jednak zmianą dla funkcjonowania partyjnego koncernu wydawniczego i tym samym kształtu całego rynku prasy w Polsce Ludowej było, przygotowywane już od końca lat czterdziestych, przyłączenie Instytutu Prasy Spółdzielni Wydawniczo-Oświatowej „Czytelnik” do RSW. Ta założona i kierowana przez Jerzego Borejszę (1944–1948) spółdzielnia wydawnicza stała się twórcą i promotorem wielu popularnych i czytanych przez Polaków gazet i czasopism. O ile jeszcze w pierwszym okresie po wojnie, za sprawą jej pierwszego szefa, nazywanego „papieżem prasy”⁵⁶, profil wydawniczy „Czytelnika” wskazywał na próbę stworzenia wachlarza tytułów prasowych o nieco bardziej liberalnym⁵⁷ wydźwięku w porównaniu do tytułów wychodzących w ramach RSW, to w ciągu lat 1947–1948 i w tym względzie doszło do znaczącej unifikacji form i treści medialnych, by poszczególne gazety i czasopisma obu liderujących wydawnictw stały się tubą propagandową komunistycznych władz⁵⁸.

Formalnie do wchłonięcia prasy „Czytelnika” doszło na mocy rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z 1 marca 1951 r. Oznaczało to organizacyjne przypisanie RSW ponad 30 tytułów prasowych, w tym tak popularnych i już dobrze rozpoznawalnych na rynku czytelniczym pism, jak ogólnopolskie: „Życie Warszawy”, „Przyjaciółka”, „Przekrój”, „Świat Młodych”, „Przegląd Sportowy” czy też gazet regionalnych, takich jak: „Dziennik Bałtycki”, „Dziennik Łódzki”, „Dziennik Polski”, „Dziennik Zachodni” i „Głos Wielkopolski”⁵⁹. Na krótko przed fuzją z „Czytelnikiem”, w końcu 1950 r. zasób prasowy RSW wynosił 18 dzienników i 22 czasopisma o łącznym jednorazowym nakładzie dochodzącym do 6 672 000 tys. egzemplarzy⁶⁰.

⁵⁵ Protokół z posiedzenia Rady Nadzorczej RSW „Prasa”, k. 29.

⁵⁶ E. Krasucki, *Międzynarodowy komunista. Jerzy Borejsza. Biografia polityczna*, Warszawa 2009, s. 107.

⁵⁷ Do ostrej krytyki dotychczasowej polityki wydawniczej „Czytelnika” doszło latem i jesienią 1947 r. ze strony Sekretariatu KC PPR, zob.: *ibidem*, s. 152.

⁵⁸ Wraz z pogarszającymi się notowaniami J. Borejszy w ścisłym kierownictwie PPR, również jego – wyrażane w zachowanej korespondencji – poglądy, tak jak w jednym z listów do J. Bermana z kwietnia 1947 r., mówiły o przestawianiu „Czytelnika” na pracę w trybie narzędzia służącego „mocnej” komunistycznej propagandzie, zob.: *ibidem*, s. 142.

⁵⁹ Pełny wykaz tytułów prasowych przejętych przez RSW „Prasa” znajduje się w *Raporcie z likwidacji Robotniczej Spółdzielni Wydawniczej „Prasa-Książka-Ruch”*, zob.: *Raport z likwidacji*, s. 131–132.

⁶⁰ *Ibidem*, s. 131. Dla przykładu wiosną 1949 r. nakład dzienników RSW wynosił ponad 3,2 mln egzemplarzy, z kolei czasopism 1,8 mln, zob.: *Dane o nakładach dziennych wydawnictw RSW „Prasa” na dzień 1 V 1949 r. przygotowane przez Dyrektora RSW „Prasa” E. Herbsta dla KC PZPR, AAN, KC PZPR, 237/XIX-22, k. 97.*

Oprócz oczywistych powodów likwidacji samodzielności zakładanej przez Bo-rejszą spółdzielnię, czyli uczynienia z prasy czytelnikowskiej kolejnego kanału komunistycznej propagandy masowej i tym samym budowy jednego, nadzorowanego przez kierownictwo PZPR scentralizowanego ośrodka prasowego w Polsce, pojawiały się w dokumentach partyjnych interesujące rozważania dotyczące zasadności przeprowadzenia i skutków owej operacji.

W jednej z takich ocen, opatrzonej adnotacją „tajne”, wykonanej na potrzeby Wydziału Prasy KC PZPR na początku 1951 r., starano się rozprawić z panującymi, nie tylko w środowisku dziennikarskim, poglądami na temat prawdziwych przyczyn i następstw likwidacji samodzielności „Czytelnika”⁶¹. Kwestie związane z uproszczeniem zarządzania procesem wydawniczym, skutkujące m.in. dużymi oszczędnościami w wydatkach na funkcjonowanie jednej struktury, w tym lepsza kontrola nad i tak stale deficytową ilością zużywanego papieru do druku, miały być – zdaniem analityków partyjnych – motywami, które nie budziły kontrowersji. Jednakże należało się rozprawić ze szkodliwymi opiniami głoszącymi, że cały proces przejęcia pionu prasowego „Czytelnika” przez RSW był spowodowany potrzebą „likwidacji prasy czytelnikowskiej jako prasy specjalnego typu”⁶² czy też rzekomym zagrożeniem – jak pisano – „osłabnięcia siły oddziaływania prasy czytelnikowskiej na pewne warstwy ludności”⁶³.

Tego typu zarzuty uznano w dokumencie partyjnym za błędne. Stwierdzono, że:

Jest rzeczą niewątpliwą, że jeżeli chodzi o gazetę, to czytelnicy przywiązują o wiele więcej wagi do jej treści niż do spraw formalnych jak np. wydawca. Jeśli pewna ilość ludzi kupuje obecnie gazety wydawane w „Czytelniku”, to nie dlatego, że widnieje na nich firma „Czytelnik” lecz przeważnie dlatego, że treść i poziom są dla nich bardziej dostępne, niż treść prasy partyjnej [...]. Z drugiej strony unifikacja organizacyjna i finansowa „Czytelnika” i „Prasy” nie pociągnie za sobą zmiany koncepcji politycznej prasy czytelnikowskiej (choć należy stwierdzić, że obecnie różni się bardzo mało od prasy partyjnej)⁶⁴.

Konkluzja owej oceny sprowadzona została do opinii:

...że jeśli likwidacja organizacyjno-finansowa wydawnictwa „Czytelnik” może wywołać plotki i różnorakie komentarze w kołach dziennikarskich, nie będzie to jednak miało żadnego wpływu na opinię publiczną i tym samym nie odbije się ujemnie na nakładach prasy czytelnikowskiej⁶⁵.

⁶¹ Notatka dotycząca przejęcia administracji pism czytelnikowskich przez RSW „Prasa” z 15 stycznia 1951 r., AAN, KC PZPR, 237/XIX-22, k. 101–102.

⁶² *Ibidem*, k. 101.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ *Ibidem*, k. 101–102.

⁶⁵ *Ibidem*, k. 102.

I rzeczywiście, tylko w samym roku 1951 w segmencie dzienników czytelnikowskich zanotowano wzrost wynoszący ponad 8%⁶⁶.

Potwierdzeniem leżącej u fundamentów założenia RSW zasady uczynienia z niej głównego partyjnego narzędzia prowadzenia polityki prasowej w Polsce Ludowej był, podpisany w połowie września 1952 r. przez ówczesnego premiera PRL Józefa Cyrankiewicza dokument, zakreślający główne obowiązki spółdzielni⁶⁷.

Znalazł się w nim fragment, który mówił, że: „RSW »Prasa« wytyczne polityczne i programowe działalności otrzymuje z KC PZPR (Wydział Prasy)”⁶⁸; przy czym przypominano, że sprawy związane z nadzorem nad ekonomiczną i finansową działalnością RSW sprawuje Prezes Rady Ministrów i podlegające mu jednostki administracyjne⁶⁹. Ten stan rzeczy, jak pokaże historia PRL, będzie towarzyszyć funkcjonowaniu największego koncernu prasowego Polski komunistycznej niemal do końca jego istnienia.

Skupiając się do tej pory na przybliżaniu polityczno-organizacyjnych cech funkcjonowania rynku prasy, wspomnieć należy również o innej, nie mniej ważnej warstwie formowania środków masowego przekazu wczesnego PRL, jakim było prowadzenie polityki personalnej w mass mediach⁷⁰.

Kwestia ta stanowiła stały obszar zmartwień kierownictwa Wydziału Prasy, które ubolewało nad niezadowalającym stopniem upartyjnienia pracowników mediów. Jego liderzy uważali, że: „Czuwanie nad prawidłowym doborem, szkoleniem, rozstawieniem i wykorzystaniem kadr jest jednym z najtrudniejszych odcinków pracy Wydziału”⁷¹.

Pewne nadzieje na poprawę tej sytuacji wiązano na początku lat pięćdziesiątych z szeregiem podjętych działań w pionie szkolenia zawodowego. Jednym z takich rozwiązań miało być wykorzystanie powstałego w marcu 1951 r. Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich (SDP). Rok później pisano o „Stowarzyszeniu Dziennikarzy” jako o „jednym z najważniejszych instrumentów działania dla podniesienia ideologicznego i fachowego poziomu pracowników prasy”⁷². Pomocne miało być tutaj nasycenie funkcjonariuszami Wydziału Prasy Zarządu SDP oraz „bezpośrednie

⁶⁶ *Sprawozdanie RSW „Prasa” z aktywności wydawniczej w 1951 r.*, k. 109. Oznaczało to osiągnięcie poziomu 1 mln 32 tys. egzemplarzy, w tym samym czasie wzrost tzw. prasowskich dzienników wyniósł 14,2%.

⁶⁷ *Zakres działalności RSW „Prasa” przygotowany przez kancelarię Prezesa Rady Ministrów PRL z 15 września 1952 r. skierowany do Prezesa Zarządu Głównego Spółdzielni RSW „Prasa”*, AAN, KC PZPR, 237/XIX-22, k. 117.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ Zob.: m.in. interesujące rozważania na temat kadry dziennikarskiej PRL: T. Mielczarek, *Konformiści czy buntownicy? Kilka uwag o dziennikarzach i publicystach Polski Ludowej (1945–1989)*, „Studia Bibliologiczne Akademii Świętokrzyskiej” 2004, t. 8, s. 125–143; E. Ciborska, *Portret zbiorowy redaktorów naczelnych prasy PZPR*, „Materiały Pomocnicze do Najnowszej Historii Dziennikarstwa”, Warszawa 1993, t. 23, s. 100–108.

⁷¹ *Sprawozdanie z pracy Sektora Prasy*, k. 16.

⁷² *Ibidem*, k. 15.

wnikanie we wszystkie ważniejsze jego (SDP – J. W.) działania⁷³ (czego dowodem były uzgadniane z Wydziałem Prasy okresowe plany pracy SDP).

W latach nasilania się stalinizmu w Polsce nadzorcy partyjni formułowali opinie o braku obsadzenia wielu gazet i czasopism redaktorami naczelnymi, ich zastępcami czy też sekretarzami redakcji. Zauważano jednak pewne symptomy zmiany na lepsze w kontekście, jak pisano – „zmiany starych, przeważnie przedwojennych sekretarzy (redakcji – J. W.) nowymi siłami”⁷⁴, podkreślając zarazem ich stosunkowo jeszcze małe doświadczenie zawodowe. Najgorzej sytuacja miała się przedstawiać w pismach czytelnikowskich, gdzie „w wielu redakcjach [...] jeszcze na stanowiskach sekretarzy mieli być ludzie przedwojenni, którzy nie przeszli jeszcze dostatecznie głębokiej ewolucji”⁷⁵.

Wiosną 1952 r., w ocenie Wydziału Prasy, nie najlepiej przedstawiał się również personalny skład kierowników działów w poszczególnych gazetach⁷⁶. Największe braki miały dotyczyć obsadzenia działów propagandy marksizmu-leninizmu, gospodarczych i rolnych, a nawet partyjnych, co szczególnie budziło niepokój nadzorującej prasę centrali⁷⁷.

Interesujące wydaje się wymienienie tych liderów partyjnego dziennikarstwa, którzy na początku lat pięćdziesiątych zasłużyli, zdaniem kierownictwa Wydziału Prasy, na pochwałę, a którzy w latach następnych, w epoce Władysława Gomułki i Edwarda Gierka zajmowali odpowiedzialne stanowiska w aparacie partyjnym i propagandowym. Należeli do nich m.in. Wincenty Kraśko⁷⁸ i Stanisław Mojkowski⁷⁹. Ten pierwszy na tak pozytywną ocenę miał zasłużyć pracując w „Dzienniku Bałtyckim”, „Kurierze Szczecińskim” i – szczególnie podkreślono – w „Głosie Wielkopolskim”⁸⁰.

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ *Ibidem*, k. 16.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ Według danych Wydziału Prasy KC PZPR, wiosną 1952 r. w prasie partyjnej liczba kierowników działów miała wynosić ok. 200 osób, a w tzw. prasie czytelnikowskiej ok. 120, zob.: *Sprawozdanie z pracy Sektora Prasy*, k. 17.

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ Wincenty Kraśko (1916–1976): po zakończeniu kariery dziennikarskiej w szeregu tytułach prasowych („Dziennik Bałtycki”, „Kurier Szczeciński”, „Głos Wielkopolski”, „Słowo Ludu”, „Gazeta Poznańska”) w charakterze ich redaktora naczelnego lub zastępcy, przeszedł do pracy w strukturach partyjnych, pełnił m.in. funkcję I sekretarza KW PZPR w Poznaniu (1956–1960), kierownika Wydziału Kultury KC PZPR (1960–1971), wicepremiera w rządzie P. Jaroszewicza (1971–1972) i członka Rady Państwa PRL (1972–1976), wreszcie sekretarza KC PZPR (1972–1976). Zob.: T. Mołdawa, *Ludzie władzy 1944–1991*, Warszawa 1991, s. 379.

⁷⁹ Stanisław Mojkowski (1911–1978): od zakończenia II wojny światowej dziennikarz i w końcu redaktor naczelny „Dziennika Zachodniego” (1948–1952), następnie redaktor naczelny „Głosu Wybrzeża” (1952–1953), „Łódzkiego Expressu Ilustrowanego” (1953–1956), „Dziennika Łódzkiego” (1956–1959), „Głosu Robotniczego” (1959–1966), zastępca, a następnie redaktor naczelny „Trybuny Ludu” (1966/67–1972), prezes RSW „Prasa/Prasa-Książka-Ruch” (1972–1978), prezes Zarządu Głównego SDP (1965–1974), członek KC PZPR (1968–1975), a następnie członek Centralnej Komisji Rewizyjnej KC PZPR. Zob.: E. Ciborska, *Leksykon polskiego dziennikarstwa*, Warszawa 2000, s. 372.

⁸⁰ *Sprawozdanie z pracy Sektora Prasy*, k. 17.

Z kolei S. Mojkowski znalazł uznanie u partyjnych przełożonych za dotychczas wykonywane obowiązki w „Dzienniku Zachodnim”⁸¹. Wśród wyróżnionych znaleźli się jeszcze m.in. Tadeusz Bartosz z kieleckiego „Słowa Ludu” i Ignacy Krasicki z „Gazety Krakowskiej”⁸².

W ramach Wydziału Prasy istniała specjalna komisja, powołana do prowadzonej na bieżąco weryfikacji w zakresie „kwalifikacji politycznych i zawodowych”⁸³ zatrudnionych w prasie dziennikarzy. Wczesną wiosną 1952 r. wydała oświadczenie, że: „Są w prasie jeszcze ludzie, którzy ze względu na swą przeszłość i obecną postawę nie powinni pracować w prasie”⁸⁴. Do innych, zauważonych mankamentów kierownictwo Wydziału Prasy zaliczyło niewystarczający poziom wykształcenia pracowników gazet i czasopism wydawanych przez RSW. Spośród łącznej sumy ponad 1600 dziennikarzy⁸⁵, ponad 400 osób nie posiadało – co podkreślono – nawet średniego wykształcenia, a tylko ponad 600 ukończyło studia wyższe⁸⁶. Jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy upatrywano w przejściu do zawodu znacznej grupy robotników i chłopów, co po części wynikało z mocno wtedy propagowanej przez najwyższe czynniki partyjne konieczności rozbudowy tzw. ruchu korespondentów robotniczych i chłopskich⁸⁷.

Wszystko to, w ocenie centralnego ośrodka partyjnego powołanego do kontroli mass mediów, wpływało na powstanie

...zjawiska dystansu między zadaniami jakie prasa ma do rozwiązania, a możliwościami jakimi dysponują obecnie istniejące kadry. Jest to poważna przyczyna – jak dalej konkludowano – ubóstwa argumentacji i języka wielu naszych pozycji prasowych, sztamowości i schematowości, z którymi walczymy, jak dotąd na ogół z niewielkimi wynikami⁸⁸.

Krytykowana w dokumencie sztamowość i schematyczność przekazów dziennikarskich była uważana za jedną z głównych przyczyn ich małej komunikatywności. Tego typu uwagi pojawiały się już trzy lata wcześniej na naradach redaktorów naczelnych z kierownictwem partyjnym. W maju 1949 r. na jednym z takich spotkań Jakub Berman mówił o potrzebie wzbogacania przekazów dziennikarskich o nowe formy. Dalej twierdził: „My ani na jotę nie odstępimy od słusznej polityki, ale nie chcemy dopuścić, by się to działo kosztem bogactwa form językowych. Pod tym

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² *Ibidem*.

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ Według danych Wydziału Prasy i Wydawnictw KC PZPR, na początku 1952 r. było zatrudnionych odpowiednio w prasie partyjnej i czytelnikowskiej: 1097 i 536 dziennikarzy, zob.: *Sprawozdanie z pracy Sektora Prasy*, k. 18.

⁸⁶ *Ibidem*.

⁸⁷ W latach 1950–1952 ruch korespondentów robotniczych i chłopskich rozwinął się ilościowo, z 12 tys. na początku tego okresu do 20 tys. dwa lata później, zob.: A. Słomkowska, *Prasa w PRL*, s. 80.

⁸⁸ *Sprawozdanie z pracy Sektora Prasy*, k. 18.

wszystkich dzienników i czasopism wychodzących w kraju w roku 1953, co w przeliczeniu na jednego mieszkańca ówczesnej Polski dawało średnio około 0,5 gazety na głowę¹¹⁶. Kolejny raz takie ilościowe podejście potwierdzało tezę, że dla ówczesnych władz był to jeden z głównych wskaźników mierzących powodzenie ich polityki propagandowej.

Niezadowolający z kolei był, zdaniem kierownictwa Wydziału Prasy, sposób tworzenia przekazów¹¹⁷, które często były nazbyt sztaplowe, szablonowe, kampanijne, i – jak pisano – konstruowane przy użyciu „suchego i drewnianego języka”¹¹⁸. Inne negatywy wymienione w dokumencie dotyczyły niedostrzegania w wystarczającym stopniu spraw wsi, a także „nie opanowanie do końca trudnej sztuki wiązania wydarzeń na arenie światowej z problemami życia i polityki wewnętrznej” oraz ubogie prezentowanie informacji o życiu krajów demokracji ludowej¹¹⁹. Zwrócono uwagę, że w stopniu niewystarczającym eksponuje się w prasie tematykę odwołującą się do dumy narodowej i uczuć patriotycznych¹²⁰.

Kolejne zastrzeżenia, formułowane już przy innej okazji, dotyczyły sposobu organizacji pracy w redakcjach. Na początku lat pięćdziesiątych w pismach wydawanych przez RSW nie potrafiąco, ku strapieniu kontrolerów partyjnych, zapobiec wielu negatywnym zjawiskom wpływającym na codzienne funkcjonowanie gazet i czasopism w państwie socjalistycznym. Stale powołując się na prasę radziecką, głównie moskiewską „Prawdę”, starano się wskazywać poszczególnym redakcjom sposoby organizacji pracy, zgodne z komunistycznymi standardami. Najwięcej zarzutów wysuwano pod adresem trybu dopuszczania gazety do druku. Przypominało, że: „Doświadczenia prasy radzieckiej i doświadczenia naszej prasy oraz zasada politycznej odpowiedzialności kierownika gazety za gazetę wymagają, by redaktor naczelny osobiście lub też zastępca naczelnego redaktora podpisywał każdą kolumnę do druku”¹²¹. Od razu jednak zaznaczano, że istnieje w warunkach polskich – ze względu na poważne braki personalne w obsadzie redakcji – możliwość podpisywania każdej kolumny do druku przez „niektórych innych odpowiedzialnych pracowników gazety”¹²². W związku z tym Wydział Prasy narzucił obowiązek przedstawiania do akceptacji każdej osoby spełniającej w redakcji ową kontrolną rolę. Niestosowanie się do tego sposobu organizacji pracy groziło „niesłuchanie ciężkimi

¹¹⁶ *Notatka o stanie prasy w latach 1948–1953 z końca 1953 r.*, AAN, KC PZPR, 237/XIX/11, k. 8.

¹¹⁷ Do tytułów, które w 1953 r. miały z sukcesem odejść od nadmiernej schematyzacji przekazów, dokument zaliczył: „Życie Warszawy”, „Sztandar Młodych”, „Trybunę Robotniczą”, „Gazetę Krakowską” i „Gazetę Robotniczą”, nie wspominając o „Trybunie Ludu” i innych, niewymienionych z nazwy tygodnikach.

¹¹⁸ *Notatka o stanie prasy*, k. 10.

¹¹⁹ *Ibidem*, k. 11–14.

¹²⁰ *Ibidem*, k. 15.

¹²¹ *Referat na naradzie naczelników redaktorów, sekretarzy organizacji partyjnych i kierowników delegatów RSW „Prasa” w Warszawie z 10 grudnia 1951 r.*, AAN, KC PZPR, 237/XIX-3, k. 135.

¹²² *Ibidem*.

błędami politycznymi, również noszącymi znamiona dywersji politycznej”¹²³, której przykłady podawano w sprawozdaniach.

Zarówno prasie partyjnej jak i czytelnikowskiej, zwłaszcza w terenie, zarzucano nadmierne opieranie się na planach i wytycznych poszczególnych komitetów wojewódzkich. Jednocześnie prasie czytelnikowskiej wymawiano zbyt duże oderwanie od spraw partii i jej aktualnych zadań¹²⁴. W obu przypadkach wskazywano, że błędem jest niekorzystanie z pozapartyjnych źródeł informacji, w tym ze współpracy z wojewódzkimi radami narodowymi¹²⁵. Uwagi tego typu można uznać, patrząc z perspektywy pierwszej połowy lat pięćdziesiątych, za mało zasadne, gdyż i tak obawa poszczególnych kierownictw redakcji o zachowanie partyjnej prawowierności niemal zawsze przeważała nad staraniami mającymi na celu ubogacanie treści publikowanych materiałów.

Próbując podsumować rozważania na temat kształtu i funkcjonowania rynku prasy w Polsce w czasach stalinizmu, należy odnieść się do spotykanych w literaturze przedmiotu koncepcji organizacji systemu prasowego w interesującym nas okresie.

Jedną z nich zaprezentowali już ponad 20 lat temu Jerzy Drygalski i Jacek Kwaśniewski¹²⁶. Mówiła ona o dwóch fazach strategii forsowania prasy partyjnej. W pierwszej z nich, przypadającej na lata 1947–1952, starano się stworzyć obejmujący cały kraj system gazet partyjnych, z którymi jednocześnie próbowano wstępnie oswoić czytelników, przy okazji eliminując konkurencję. Druga polegała na pokonaniu społecznego oporu wobec narzuconego modelu (lata 1953–1956)¹²⁷.

Stan badań na dzień dzisiejszy pozwala zgodzić się z przyjętymi przez Rafała Habielskiego założeniami. Po pierwsze, stworzona przez wydarzenia polityczne lat 1948–1950 scena polityczna „określiła charakter obowiązującego w Polsce Ludowej systemu prasowego”¹²⁸. W tym miejscu należy mocno wyeksponować rolę partyjnego regulatora w postaci decyzji podejmowanych przez komunistycznych liderów w okresach okolojazdowych, czyli na przełomie lat 1948/49 i 1953/54, czego dowody możemy odnaleźć w dokumentach KC PZPR.

Nie budzi także większych wątpliwości kolejna kwestia związana z polityką forsowania, w każdym razie na początku lat pięćdziesiątych, ilościowego zwiększania nakładów prasy. Tutaj jednak pojawiają się w opracowaniach pewne rozbieżności co do skali tego zjawiska. Sytuacji nie ułatwiają również dane na ten temat zawarte w materiałach źródłowych pochodzących z partyjnych archiwów, gdyż i tam zda-

¹²³ *Ibidem*, k. 136.

¹²⁴ *Ibidem*, k. 147.

¹²⁵ *Ibidem*.

¹²⁶ J. Drygalski, J. Kwaśniewski, *(Nie)Realny socjalizm*, s. 236.

¹²⁷ *Ibidem*, s. 236. Inny, z dzisiejszej perspektywy może już nieco anachroniczny, model funkcjonowania prasy próbowała zaprezentować A. Słomkowska. Ważną rolę w systematyzacji odegrały u niej wydarzenia związane z realizacją planów gospodarczych; uczyniło to z okresów i podokresów realizacyjnych planu trzyletniego i sześcioletniego (1947, 1949, 1950, 1953) ważne daty dla organizacji rynku prasowego we wczesnym PRL, zob.: A. Słomkowska, *Prasa w PRL*, s. 69–85.

¹²⁸ R. Habielski, *Polityczna historia mediów*, s. 215.

rzają się nie zawsze w sposób prosty dające się zweryfikować wielkości. Temat ten powinien znaleźć swoją kontynuację w oddzielnych rozważaniach¹²⁹.

Zjawisko ograniczania liczby wydawanych gazet i czasopism, przy równoczesnym zwiększaniu nakładów pozostałych na rynku pism, należy łączyć z procesami charakterystycznymi dla modelu komunikacji panującej w państwach totalitarnych, czyli dążeniem do uniformizacji i masowości przekazu. To z kolei prowadziło do centralizacji kontroli i zarządzania środkami masowego przekazu przez partyjnych decydentów z Wydziałem Prasy i Wydawnictw KC PZPR na czele. Trzeba przy tym pamiętać, że polityka ograniczania liczby wychodzących tytułów miała swoje granice czasowe – zasadniczo już w gomułkowskiej rzeczywistości politycznej została osłabiona.

Można się też zgodzić z twierdzeniem, że wzrastające nakłady starano się uzasadniać potrzebą dotarcia z ideologiczno-propagandowym przekazem do jak najszerszych mas, nie licząc się z pojawiającymi się w partyjnych dokumentach uwagach na temat konieczności ekonomizacji procesu wydawniczego. Ten ostatni sposób myślenia dotyczył, jak się wydaje, tylko decyzji mających uzasadniać likwidację poszczególnych gazet czy wydawnictw, ale nie był przenoszony na ilościowy wzrost już poddanych procesowi unifikacji w duchu komunistycznym tytułów prasowych. Sposobem na rozwiązanie finansowych problemów RSW miały być ustalone na wysokim poziomie stany zwrotów, zwłaszcza w odniesieniu do prasy partyjnej, której oczywiście liderowała „Trybuna Ludu”.

Obok ogólnych tendencji związanych z organizacją rynku prasowego w Polsce przełomu lat czterdziestych i pięćdziesiątych XX w., należy jeszcze zwrócić uwagę na niejako drugi kierunek działań, który towarzyszył nadzorcom komunistycznym. Chodzi tu mianowicie o prowadzoną przez nich politykę personalną. Z analizowanych dokumentów wynika, że kwestia ta zajmowała stałe miejsce w ich bieżącej pracy, a dotyczyła zarówno kształcenia w fachu dziennikarskim młodych adeptów tego zawodu, jak i dziennikarzy już doświadczonych, często jeszcze z przedwojennym bagażem.

Oprócz niepokoju towarzyszącego utrzymywaniu odpowiedniej mobilizacji politycznej w środowisku dziennikarskim, w dokumentach partyjnych pojawiały się też często narzekania na niski poziom umiejętności zawodowych wielu członków tej grupy zawodowej, czemu miał zaradzić wspomniany wcześniej system szkolnictwa dziennikarskiego.

Nie można też nie dostrzec u komunistycznych kontrolerów, monitorujących treści ukazujące się w polskiej prasie, przeblysków uzasadnionej zresztą w każdym systemie medialnym krytyki przekazów, która dotyczyła – jak wtedy pisano – tworzenia ich w sposób „sztabowy i schematyczny”. Jednak poszczególne redakcje

¹²⁹ Między latami 1948–1951 liczba ukazujących się tytułów prasowych miała zmniejszyć się z 880 do 537 dzienników i czasopism; z kolei jednorazowy nakład wszystkich dzienników i czasopism wychodzących w Polsce w latach 1950–1952 miał zwiększyć się z 12,5 do 16 mln egzemplarzy, zob.: *ibidem*.

i tak wolały nie ryzykować prób ubogacania form przekazu, czyniąc go mniej zrytualizowanym, gdyż takie postępowanie było dużo mniej ryzykowne niż wybijanie się na niebezpieczną oryginalność.

Kończąc, należy mieć nadzieję, że pojedyncze ustalenia badawcze ukazujące się w polskich ośrodkach medioznawczych, w przyszłości zaowocują powstaniem kompleksowego opracowania przybliżającego funkcjonowanie rynku prasy w Polsce Ludowej.

Bibliografia

- Bereś W., Burnetko K., Podsadecka J., *Krąg Turowicza. Tygodnik, czasy, ludzie. 1945–1999*, Limanowa–Kraków 2012.
- Ciborska E., *Leksykon polskiego dziennikarstwa*, Warszawa 2000.
- Ciborska E., *Pięćdziesiąt lat transformacji prasy postpezetperowskiej (1989–1994)*, „Materiały Pomocnicze do Najnowszej Historii Dziennikarstwa”, Warszawa 1995, t. 25.
- Ciborska E., *Portret zbiorowy redaktorów naczelnych prasy PZPR*, „Materiały Pomocnicze do Najnowszej Historii Dziennikarstwa”, Warszawa 1993, t. 23.
- Dane o nakładach dziennych wydawnictw RSW „Prasa” na dzień 1 V 1949 r. przygotowane przez Dyrektora RSW „Prasa” E. Herbsta dla KC PZPR, AAN, KC PZPR, 237/XIX-22.*
- Dokumenty do dziejów PRL. Centrum władzy. Protokoły posiedzeń kierownictwa PZPR. Wybór z lat 1949–1970*, oprac. A. Dudek, A. Kochański, K. Persak, Warszawa 2000.
- Drygalski J., Kwaśniewski J., *(Nie)Realny socjalizm*, Warszawa 1992.
- Dymek B., *Pracownicy etatowi PZPR 1948–1954*, „Z pola walki” 1983, nr 3–4.
- Grinberg D., *Wstęp do wydania polskiego*, w: H. Arendt, *Korzenie totalitaryzmu*, Warszawa 2014.
- Habielski R., *Polityczna historia mediów w Polsce w XX wieku*, Warszawa 2009.
- Informator o strukturze i obsadzie personalnej centralnego aparatu PZPR 1948–1990*, oprac. W. Janowski, A. Kochański, red. K. Persak, Warszawa 2000.
- Instrukcja w sprawie rekrutacji kadr dziennikarskich do szkół partyjnych i Ośrodka Szkolenia Dziennikarskiego oraz do Sekcji Dziennikarskiej Uniwersytetu Warszawskiego (dokument z 2 marca 1953 r.)*, AAN, KC PZPR, 237/XIX-9.
- Kafel M., *Szkoły dziennikarskie i ośrodki badań nad prasą*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1964, z. 3.
- Komitet Centralny PZPR. Nomenklatura kadr. Wylącznie do użytku aparatu partyjnego KC i KW*, Warszawa – maj 1950, AAN, KC PZPR, XX-184.
- Korzon A., *Próba syntezy najnowszej historii Polski. Uwagi o książce Andrzeja Paczkowskiego „Pół wieku dziejów Polski 1939–1989”*, „Dzieje Najnowsze” 1998, nr 1.
- Krasucki E., *Międzynarodowy komunista. Jerzy Borejsza. Biografia polityczna*, Warszawa 2009.
- Król E. C., *Propaganda i indoktrynacja narodowego socjalizmu w Niemczech 1919–1945. Studium organizacji, treści, metod i technik masowego oddziaływania*, Warszawa 1999.
- Longerich P., *Goebbels. Apostoł diabła*, Warszawa 2014.
- Notatka dotycząca przejęcia administracji pism czytelnikowskich przez RSW „Prasa” z 15 stycznia 1951 r.*, AAN, KC PZPR, 237/XIX-22.
- Notatka o stanie prasy w latach 1948–1953 z końca 1953 r.*, AAN, KC PZPR, 237/XIX/11.

- Notatka w sprawie pokrywania deficytów budżetowych ze Skarbu Państwa przygotowana na potrzeby KC PZPR jesienią 1949 r.*, AAN, KC PZPR, 273/XIX-9.
- Nowe momenty w sytuacji politycznej i zadania prasy (na podstawie referatu tow. Bermiana na naradzie redaktorów w dniu 14 maja 1949 r.; po wykorzystaniu zniszczyć – poufne)*, AAN, KC PZPR, 237/XIX-9.
- Mielczarek T., *Konformiści czy buntownicy? Kilka uwag o dziennikarzach i publicystach Polski Ludowej (1945–1989)*, „Studia Bibliologiczne Akademii Świętokrzyskiej” 2004, t. 8.
- Mielczarek T., *Monopol, pluralizm, koncentracja. Środki komunikowania masowego w Polsce w latach 1989–2006*, Warszawa 2007.
- Mołdawa T., *Ludzie władzy 1944–1991*, Warszawa 1991.
- Piasecka-Strzelec R., *Polskie Agencje Prasowe w latach 1944–1972. Upowszechnianie i reglamentacja informacji, działalność propagandowa*, Kielce 2012.
- Pisarek W., *Prasa – nasz chleb powszedni*, Wrocław 1978.
- Pisarek W., *Ze studiów nad rozwojem prasy*, w 30-lecie PRL, „Kultura i Społeczeństwo” 1975, nr 1.
- Pismo L. Bielskiego – Prezesa RSW „Prasa” – do KC PZPR z 2 czerwca 1949 r.*, AAN, KC PZPR, 237/XIX-22.
- Protokoły i referaty zgromadzone m.in. przez Wydział Prasy i Wydawnictw KC PZPR z lat 1948–1953*, AAN, KC PZPR, 237/XIX 3.
- Protokół z odprawy (narady) w Wydziale Prasy KC PZPR z marca 1949 r.*, AAN, KC PZPR, 237/XIX/1.
- Protokół z posiedzenia Rady Nadzorczej RSW „Prasa” z 3 lutego 1949 r.*, AAN, KC PZPR, 237/XIX-22.
- Raport z likwidacji Robotniczej Spółdzielni Wydawniczej „Prasa-Książka-Ruch”*, red. K. Czaubański i in., Warszawa 2001.
- Referat na naradzie naczelnych redaktorów, sekretarzy organizacji partyjnych i kierowników delegatów RSW „Prasa” w Warszawie z 10 grudnia 1951 r.*, AAN, KC PZPR, 237/XIX 3.
- Reuth R. G., *Goebbels*, Warszawa 1996.
- Słomkowska A., *Prasa w PRL. Szkice historyczne*, Warszawa 1980.
- Sokół Z., *Prasa kobieca w Polsce w latach 1945–1995*, Rzeszów 1998.
- Sprawozdanie RSW „Prasa” z aktywności wydawniczej w 1951 r. z 27 lutego 1952 r.*, AAN, KC PZPR, 237/XIX-22.
- Sprawozdanie z pracy Sektora Prasy Wydziału Prasy i Wydawnictw KC PZPR za okres 15 X 1951 – 1 III 1952 r. przygotowane w marcu 1952 r. dla KC PZPR*, AAN, KC PZPR, 237/XIX-10.
- Stenogram narady (odprawy) z seminarium redaktorów i dziennikarzy zorganizowany w lipcu 1949 r. przez Wydział Prasy i Wydawnictw KC PZPR*, AAN, KC PZPR, 237/XIX/1.
- Stenogram referatu tow. Alstera na naradzie prasowej w dniu 29 grudnia 1948 r.*, AAN, KC PZPR, 273/XIX-1.
- Stenogramy referatów i wystąpień w Wydziale Prasy i Wydawnictw KC PZPR z lat 1949–1951*, AAN, KC PZPR, 237/XIX/56–57.
- Torańska T., *Oni*, Warszawa 2004.
- Wojśław J., *Dokumenty Wydziału Propagandy i Agitacji KC PZPR dotyczące problematyki sportowej jako źródło poznania rzeczywistości społecznej Polski lat 1949–1954*, „Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały” 1999, t. 4.
- Wojśław J., *Obraz teraźniejszości w propagandzie komunistycznej Polski lat 1949–1954. Zarys problematyki*, Gdańsk 2009.

- W sprawie rekrutacji słuchaczy do OSD (dokument z 2 marca 1953 r.), AAN, KC PZPR, 237/XIX-9.*
- Uzasadnienie projektowanej zmiany Statutu RSW „Prasa” z 18 lipca 1949 r. przygotowane pod kierunkiem Prezesa RSW „Prasa” A. Starca, AAN, KC PZPR, 237/XIX-22.*
- Zakres działalności RSW „Prasa” przygotowany przez kancelarię Prezesa Rady Ministrów PRL z 15 września 1952 r. skierowany do Prezesa Zarządu Głównego Spółdzielni RSW „Prasa”, AAN, KC PZPR, 237/XIX-22.*
- Zawadka M., *XV lat RSW „Prasa”*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1962, nr 3.
- Zawadka M., *Z historii niektórych powojennych wydawnictw prasowych*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1962, nr 1–2.
- Zwrot polityczny '48. Między polską drogą a projektem uniwersalnym*, red. naukowa M. Jabłonowski, W. Jakubowski, T. Krawczak, Warszawa 2013.

Streszczenie

Przeanalizowane w artykule materiały, w tym dokumenty powstałe w KC PZPR, w pionie odpowiedzialnym za propagandę i mass media, pozwalają odtworzyć charakterystyczne momenty kształtowania polityki kierownictwa PZPR wobec prasy w Polsce w latach kulminacji stalinizmu (1949–1954). Do decyzji podejmowanych przez decydentów partyjnych, które wpisywały się w model budowy komunikacji masowej, typowej dla systemu totalitarnego, opartego m.in. na monopolizacji treści kierowanych do odbiorców, należy zaliczyć: działania na rzecz uniformizacji i masowości prasowego przekazu (związane m.in. z dążeniem do usprawnienia kontroli nad poszczególnymi tytułami prasowymi), budowę coraz bardziej dominującego na rynku prasy w PRL partyjnego wydawnictwa RSW „Prasa” czy też odpowiednio prowadzoną politykę personalną, która miała doprowadzić do eliminacji dziennikarzy niepewnych politycznie i wypromowania takich, którzy byliby w każdej sytuacji lojalnymi pracownikami tzw. frontu walki ideologicznej (pomoc miała tutaj budowa szkolnictwa dziennikarskiego, na co dzień poddanego ścisłej kontroli partyjnej).

PARTY LEADERSHIP VIS A VIS THE PRESS IN POLAND DURING THE CULMINATING PERIOD OF STALINISM (1949–1953): PERSONNEL POLICY, ORGANIZATIONAL DECISIONS AND THEMATIC “ORIENTATION”

Summary

The article analyses materials, including documents, that originated from the central committee of the Polish Communist Party at the department of propaganda and mass media, facilitating the reconstruction of characteristic moments of policy formation by the party leadership with regards to the press in Poland during the culminating period of Stalinism (1949–1954). Decisions taken by the party policy makers, entailed in a mass communication construction model typical of a totalitarian system based, among others, on the monopoly of contents addressed to the public should include: activities focused on the standardization and mass press transmission, which involved, among others, the aspiration to streamline control of the various press titles, establishing a more dominating one in the press market of the People’s Republic of Poland, a party press publication in the form of RSW “Prasa”, or carrying out an appropriate personnel policy, which could lead to the elimination of politically unreliable journalists and the promotion of those who would have been, in any situation, loyal workers, referred to as, ideological war front, to which the establishment of a journalism school was to be of help, but regularly subjected to strict party control.